

הפרשת חלה מבלילה רכה

פנקייק ובלניצ'ס

רס"ן הרב יהונתן רובין | רב עוצבת הבשן

א | הקדמה

בהנחיות הכשרות של הרבנות הצבאית הוגדר כי יש להפריש חלה ע"י משגיח כשרות מבלילה רכה כגון עוגות טורט, בלינצ'ס ופנקייק. את ההפרשה יש לבצע לאחר האפיה¹. במאמר זה אדון בגדר החיוב להפרשת חלה, ובסוגיות העוסקות בבליילה רכה מהן נובעת ההנחיה הנ"ל. אבקש לטעון, כי יש להבחין בין עוגות שבלילתן רכה, ובהן אכן ישנו חיוב חלה, ובין מאפים דקים, כמו הפנקייק והבלינצ'ס, שבהם אבקש להוכיח שאין חובת הפרשה כלל.

ב | עקרונות בהלכות חלה

נאמר בתורה²:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה: וְהָיָה בְּאֲכֹלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תְּרִימוּ תְרוּמָה לַה': רֵאשִׁית עֲרֹסְתֵיכֶם חֲלָה תְרִימוּ תְרוּמָה כְּתְרוּמַת גֶּרֶן כִּן תְּרִימוּ אֹתָהּ: מִרֵאשִׁית עֲרֹסְתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַה' תְרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם:"

מפסוקים אלו אנו למדים על החיוב להפריש תרומה לכהן הנקראת חלה. תרומה זו מורמת מ"לחם", וגדרי לחם אלו נלמדים בגזירה שווה ממצה³ ועל כן רק עיסות הראויות להיקרא לחם מתחייבות בחלה.

1. בחוברת הוראות הכשרות נכתב כי יש להפריש מהבלילה, אך בעדכון שהופץ בשילוט המטבחים החדש נדרשת הפרשה ללא ברכה לאחר האפיה בלבד (ללא חיוב להכנסת כלל הפריטים המוכנים לסל אחד). יצויין כי ההנחיה לגבי עוגות טורט ובלניצ'ס זהה, אך על פי דברינו דלהלן יתבאר כי יש מקום לחלק.

2. במדבר ט"ו, י"ז-כ"א.

3. ראה מנחות, דף ע' עמוד ב'.

חז"ל בספרי, ובגמרא בכתובות⁴ ובנידה⁵, קבעו שחיוב חלה בזמן הזה הוא מדרבנן, וכן פסק הרמב"ם⁶:

"אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם, לפיכך חלה בזמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה אלא מדבריהם כמו שביארנו בתרומה".

מתוך כך כתב בספר החינוך⁷:

"ומפני שאין החיוב בה אלא שלא תשתכח מישראל, נהגו להקל בה בענין שאין מפרישין מעיסה גדולה אלא כזית, ומשליכין אותה באש ואינה נאכלת לשום כהן קטן או גדול".

להגדרה זו חשיבות, כמובן, בעניין ספקות שונים בחיוב חלה, שלכאורה יש מקום להקל בהם כדין ספק דרבנן.

ג. עיסה שאין בה גלגול לענין חיוב חלה

חיוב הפרשת חלה מתחיל בלישת (גלגול) העיסה. המפריש קודם לכן - הפרשתו אינה חלה אף בדיעבד, והרי זה גזל ביד כהן⁸. והנה נסתפקו חז"ל בדין עיסה שאין בה לישה וגלגול, ובלשונם "בלילה רכה". שורש הספק נוגע לכך שחלה נוהגת רק במה שיש בו דין "לחם": בלילה רכה אינה לחם בשלב העיסה, ואולם לאחר אפייתה היא דומה ללחם. השאלה הנשאלת איפוא היא האם דין לחם נחוץ כבר בשעת הלישה, או שמא אך ורק בתוצר הסופי. והנה כתב בשו"ת שבט הלוי⁹:

"אשר הציע לפנינו בענין הפרשת חלה מלעקך שהיתה הבלילה בלילה רכה עפ"י משנתנו דפ"ק דחלה דתחלתה סופגנין וסופו עיסה דחייב והיינו אם אופה מעשה לחם, וכפשטות לשון השו"ע והפוסקים (יו"ד סימן שכט) וכמבואר בתוס' (בכורות כז). דדוקא משעת אפי', ועוד בכמה מקומות ובסה"ת מפורש כן, וכן דעתי העני' נוטה דהחיוב מכאן ואילך לא למפרע משעת האפיה לשעת גלגול, דגלגול עיסה שהוא לדין שעת חיוב הוא רק שעת חיוב, אבל יסוד החיוב ותנאי דין חלה שצריך להיות לחם הארץ ותורת לחם מקבל רק בנדון זה משעת אפי', ושפיר מעורר מעלתו על אי ידיעה בזה ושהמכשול קרוב או דאין מפרישין כלל, או דאין מפרישין כהלכה ז"א לפני האפיה".

4. דף כ"ה עמוד א'.

5. דף מ"ז עמוד א'.

6. הלכות ביכורים, ה' ה'.

7. מצווה שפ"ה.

8. משנה חלה, ב' ה'.

9. ח' רמ"ד.

למדנו מדבריו שבלילה רכה אכן חייבת, ואולם החיוב חל רק לאחר האפיה, ולא קודם לכן¹⁰.

ד | בלילה רכה במחבת ובאלפס

עצם החילוק בסוגי העיסות החייבות והפטורות בחלה מופיע בפרק הראשונה במשנה במסכת חלה. בגמרא במסכת פסחים¹¹ למדו על ההגדרות המדויקות של לחם מתוך הקבלה למצה, וכך נאמר שם:

”תנו רבנן: הסופגנין, והדובשנין, ואיסקריטין, וחלת המסרת, והמדומע – פטורים מן החלה. מאי חלת המסרת? – אמר רבי יהושע בן לוי: זה חלוט של בעלי בתים. אמר ריש לקיש: הללו מעשה אילפס הן. ורבי יוחנן: אמר מעשה אילפס חייבין, והללו שעשאן בחמה.”

מחלוקת האמוראים היא על צורת העשייה של העיסה: האם צורת עשייה של אלפס שאיננה הדרך המקובלת לאפות לחם מחייבת בחלה או לא. דעת ר"ל שלא, שכן זהו "מעשה אלפס", דהיינו תבשיל. דעת רבי יוחנן כי אף מעשה הקדירה כל עוד אין בו משקה המעורב בבישול אינו נקרא בישול¹², ועל כן הוא אפיה באלפס, הדומה לאפיה בתנור¹³.

אם נסביר כי מחלוקתם עוסקת בבלילה עבה, הרי שעל מנת לחייב בחלה יש צורך בגלגול העיסה על דעת לאפותה בתנור לדעת ר"ל, ולדעת רבי יוחנן התנאי של אפיה בתנור מתקיים גם באלפס. כדעה זו, שהמחלוקת היא בבלילה עבה, נקטו ראשונים רבים, כמובא בפירוש הר"ש למשנה שם, ובהלכות חלה לרמב"ן שם. מדבריהם ניתן היה להסיק, שבלילה רכה פטורה בכל עניין, משום שאיננה לחם, אם כי אחרונים דנו בעניין זה¹⁴.

אולם דעת ר"ת כי חיוב חלה הוא באחד משני האופנים הנ"ל, גלגול העיסה או אפיה בתנור, וניתן להסביר את הסוגיה בפסחים אף בעיסה שבלילתה רכה. לשיטתו, עיסה עבה שיש בה גלגול מתחייבת בחלה מעצם גלגולה, ואילו עיסה רכה מתחייבת אם נאפתה בתנור ובזה נחלקו ר"ל ורבי יוחנן האם מעשה אלפס הוא כאפיה בתנור או לא¹⁵.

10. למקורות נוספים בעניין זה ראה במאמרו של הרב חיים אשר לנדאו "חובת הפרשת חלה בעוגות בחושות", בתוך: מחניך כרך ב' (תשס"ח), עמוד 105 ואילך.

11. דף ל"ז עמוד א'.

12. והעירו ראשונים (הגהות מיימוניות, והובא בפוסקים ביורה דעה שכ"ט), שאף אם סך את האלפס במעט שמן, הרי זו אפיה, ולא בישול.

13. וראה עוד בדברי ר' יוחנן בירושלמי חלה, א' ג'.

14. ראה בספר "משפטי ארץ" – חלה, פרק א' הערה 4.

15. דברי רבינו תם הובאו בספר הישר, חלק החדושים שד"מ, ובתוספות בפסחים דף ל"ז ובברכות דף ל"ז.

כדעת רבי יוחנן פסקו רוב הראשונים, וכן השולחן ערוך¹⁶, אלא שהבינו שאף בבלילה רכה - אם יש בה צורת לחם הרי היא חייבת בחלה. המקור לכך הוא בסוגיה נוספת העוסקת בנושא, במסכת ברכות¹⁷:

"טרוקנין חייבין בחלה. וכי אתא רבין אמר רבי יוחנן: טרוקנין חייבין¹⁸ מן החלה. מאי טרוקנין? אמר אביי: כובא דארעא. ואמר אביי: טריתא פטורה מן החלה. מאי טריתא? איכא דאמרי: גביל מרתח, ואיכא דאמרי: נהמא דהנדקא; ואיכא דאמרי: לחם העשוי לכותח."

שני המאכלים המובאים בגמרא - טרוקנין וטריתא - הם מאכלים שבלילתם רכה, אך דינם שונה. הטרוקנין חייב בחלה כיון שדרך עשייתו היא "כובא דארעא", ופירש רש"י: "עושה מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס". אם כן, אופן האפייה בכירה דומה לאלפס, ומכוח הגומה הבלילה הרכה מקבלת צורה וגובה.

טריתא לעומת זאת, פטורה מן החלה כיון שכלשון רש"י "נותנים קמח ומים בכלי ובוחשין בכף ושופכין על הכירה כשהיא ניסקת". אי-החיוב בחלה נובע איפוא מרכות הבלילה, ומכך שאין גורם מחייב כמו החלל שבכירה.

ובכן מהו שורש החילוק בין טרוקנין וטריתא? נראה כי דעת הבית יוסף¹⁹ שהעיסה זהה בעובייה, וההבדל בין טרוקנין לטריתא הוא צורת האפיה האם בתוך גומא או לא, וכך כתב:

"והכי איתא בירושלמי (חלה פ"א ה"ה) טרוקנין חייבין בחלה ואומרים עליו המוציא אף על גב דבלילתן רכה וגובלא בעלמא הוי מכל מקום הוי כמו תחלתו סופגנין וסופו עיסה שחייב בחלה וגבי הא דאמר אביי טריתא פטורה מן החלה כתב ולא דמי לטרוקנין שאע"פ שבלילתו רכה אופין אותה בגומא שבכירה כמו שפירש רש"י דנעשה לחם אבל מירתח גביל שופכין אותו על הכירה ומתפשט ואין תורת לחם עליו".

והנה יש לדייק עוד בלשון הטור, שכתב לגבי טרוקנין:

"כיון שהוא בגומא מתקבצין יחד ונעשה כמו פת גמור".

וניתן להבין מלשון זו, שהגומה גורמת לקיבוץ העיסה הדלילה ובכך היא מתגבשת ונעשית פת ממש²⁰.

16. יורה דעה, שכ"ט ב'.

17. דף ל"ז עמוד ב'.

18. עיין הגהות הגר"א שיש לגרוס חייבין ולא פטורין.

19. אורח חיים קס"ח, יורה דעה שכ"ט; ומקורו ברא"ש בברכות ובפסחים שם.

20. ניתן להסביר כי כאשר העיסה הדלילה מתרכזת במקום אחד חלקה העבה מתקבץ למטה והמים מתאדים למעלה ונותר לחם עם מרקם ועובי של לחם ממש.

אולם המגן אברהם כתב לגבי טריתא²¹:

"ובלילתן רכה מאוד... ומ"מ אותן שאופין בדפוס ברזל אע"פ שהן מכונסין בדפוס שקורין בפראג ואפלטקס מ"מ כיון שהן ריקין דקין מאוד לאחר אפיה אפי קביי עלייהו לא הווי קביעות ומברך במ"מ.... וגם לא הקלו בטריתא אלא לענין חלה דלא מקרי לחם כיון ששופכין אותו אבל לאחר אפיה לחם גמור הוא".

משמע מדבריו כי שפיכת העיסה עקב רכותה **וגם דקותה** היא הגורמת לפטור מחיוב חלה²², ויתכן כי בטרקנין מדובר בעיסה פחות רכה שאולי אף אם לא תינתן בגומא יהא חייב עליה כיון שאינה נשפכת ונוצר עובי²³.

ונראה כי יש להבין את מחלוקתם בהיות הגומה סימן או סיבה לחיוב. לבית יוסף הגומה היא סיבה לחיוב שכן העיסות זהות ברכותן, ואילו מדברי המג"א אולי ניתן לומר שהגומה היא סימן בלבד ומידת רכות העיסה ודקותה הן הם המגדירים לחיוב בעיסה הנעשית שלא בתנור. את הטור ניתן להסביר בשני האופנים שכן כתב **"כיון שהוא בגומה מתקבצין יחד"**, ומאידך הדגיש שהתוצאה היא **"שנעשה כמו פת גמור"** תוצאה שכנראה לא תתקבל מעיסה רכה מאוד.

להלכה, כתב השולחן ערוך בהלכות חלה²⁴:

"עיסה שבלילתה רכה ואפאה בתנור או במחבת, בין שהרתיח ואחר כך הדביק, בין שהדביק ואח"כ הרתיח, חייבת בחלה ובלבד שלא על ידי משקה".

הרי שפסק כרבי יוחנן בגמרא, שמעשה אלפס ללא משקה הרי הוא כאפיה בתנור. להלן שם כתב:

"טריתא דהיינו עיסה שבלילתה רכה ושופכין אותה על הכירה ומתפשט עליה ונאפית פטורה אבל אם יש בכירה גומא ושופכין לתוכה חשוב לחם וחייב".

בהבנת הסתירה לכאורה בשו"ע בין סעיף ב' לסעיף ה' נראה להסביר במספר אופנים:
א. אפית בלילה רכה במחבת ללא משקה המוזכרת בסעיף ב' מתבארת בסעיף ה' בחלוקה בין טריתא המתפשטת מאליה ובין טרוקנין הנעשין בגומא²⁵.

21. אורח חיים סימן קס"ח ס"ק מ – מ"א.

22. ומה שכתב שלאחר אפיה לחם גמור הוא זה לענין ברכת המוציא בלבד.

23. וראה בפרי מגדים שם, שהבין מן המגן אברהם שרק הגומה קובעת, ולא הגדרת העיסה. אם כי הפרי מגדים עצמו מעלה גם את האפשרות לחלק בין רמות שונות של רכות העיסה לענין החיוב.

24. יורה דעה, שכ"ט ב'.

25. והשו"ע לשיטתו שהעיסות שוות ברכותן.

ב. אולי יש לחלק בין עיסה רכה לעיסה רכה מאוד, שבעיסה רכה הנעשית באלפס יש חיוב חלה אך עיסה רכה מאוד הרי היא טריתא ופטורה²⁶. לפי דעה זו, העיסה המתחייבת בגומא - טרוקנין היא העיסה באלפס שבסעיף ב'.

ג. התוצר הסופי שונה - בסעיף ב' העיסה נעשית באלפס עבה ומתחייבת בחלה ובסעיף ה' בדין טריתא התוצר כל כך דק שאין שם לחם עליו ולא מתחייב בחלה.

לסיכום השיטות עד כה: בבלילה רכה הנאפית במחבת נפסקה הלכה כרבי יוחנן שללא משקה יש חיוב חלה. אמנם במקרים האלה בלילה רכה לא תתחייב בחלה.

א. הבלילה הרכה - רכה מאוד מאוד. ניתן לומר שזה הגורם העיקרי לכך שהבלילה נשפכת ונאפית מאליה.

ב. בלילה רכה הנשפכת למשטח ישר ללא גומא.

ג. בלילה רכה ותוצר דק מאוד מאוד, אינו דומה כלל ללחם.

ד. קיום משקין במחבת שהם יותר מכדי שלא תישרף העיסה.

להלכה, הביא בילקוט יוסף שתי שיטות מעניינות לחיוב חלה בעיסה רכה²⁷:

"עיסה שבלילתה רכה ודלילה ונוזלית, כגון עיסה המיועדת לאפיית הבלינצ'ס והלחוח"ח, וכאשר שופכים את העיסה לתוך המחבת ללא משקה, היא מתפשטת ונאפית, יש אומרים שחובת הפרשת חלה ממנה תלוי בעובי המתקבל לאחר האפייה, אם המאפה שנאפה דק מאד, כגון הבלינצ'ס, וכן הבצק של הופל, והלחוח"ח, פטורה מהפרשת חלה. ואם המאפה הוא עבה כ-8 מ"מ, כמו במינים מסויימים של הלחוח"ח, חייבת בהפרשת חלה. וההפרשה תיעשה לאחר האפייה, ויקח את כל הלחוח שיש בהם שיעור הפרשת חלה [בקמח], וישימם בסל אחד או שיכסם במפה ויפריש חלה בברכה.

ויש אומרים שהדבר תלוי אם העיסה בלילתה רכה והיא נוזלית כמים, ושופכים אותה על מחבת חם, ומיד היא מתפשטת ונאפית, פטורה מהפרשת חלה, וכגון הבלינצ'ס שזמן אפייתו על המחבת הוא כ-30 שניות. אבל אם לוקחים עיסה דלילה זו, ואופים אותה בתנור או על המחבת, ומאפה זה זקוק לזמן אפייה, ואינו נאפה מיד, חייב בהפרשת חלה, וכגון עוגת טורט או הלחוח המצוי כיום ואת החלה יפריש לאחר האפייה. ואם הלחוח דק שמיד עם התפשטותו על המחבת הוא נאפה, דינו כדין הבלינצ'ס שפטור מהפרשת חלה".

ע"פ דבריו בשיטה הראשונה, הדבר תלוי בעובי העיסה, ועל כן הגומה היא סימן בלבד. שיטה נוספת לחיוב היא רכות העיסה מביאה לכדי התפשטות ואפיה מהירה

26. כך ביאר בשו"ת התשב"ץ (ב' רצ"א; בהסברו השני): "ויש מי שאומר כל שבלילתה רכה הרבה בין כך ובין כך פטורה לפי שאינה קרויה עסה. ואינה חייבת בגומא שבכירה אלא כשאין בלילתה רכה כל כך. אע"פ שהיא רכה יותר משאר עיסות".

27. ילקוט יוסף קצוש"ע, יורה דעה שכ"ט.

מאוד ונראה כי במידה ותוכנס עיסה זו למחבת קטנה (כעין גומא) תתחייב בחלה למרות רכות העיסה שכן יקח לה זמן להיאפות. אם כך, הגומה היא היא הסיבה לחיוב.

ה | הלכה למעשה

עתה יש לדון את הבלינצ'ס והפנקייק ע"פ ההגדרות שכתבנו לעיל:

המאכל	סוג עיסה	שימוש בשמן	גומא	עובי	אפיה מהירה פחות מ-30 שני'
בלינצ'ס	רכה מאוד מאוד	ללא	שימוש בדפנות הכלי כדי ליצור גודל	דק מאוד מאוד	כן
פנקייק	רכה מאוד ובוודאי עיסה שנשפכת ומתפשטת	יש שימוש בשמן הנותן טעם מעבר לשימון המשטח	אין שימוש במשטח טיגון, וגם במחבת אין שימוש בכל גודל המחבת	דק, נדיר שמגיע לעובי 8 מ"מ	תלוי בעובי ועוצמת החום

לאור הגדרות אלה, נראה כי אין צורך להפריש חלה מפנקייק ומבלינצ'ס עקב היותם עשויים מבלילה רכה מאוד, תוצאת עשייתם דקה (פחות מ-8 מ"מ; על פי הגדרת הילקוט יוסף), הם נאפים מהר ומתפשטים וכן נעשים ע"ג משטח ישר. בפנקייק יש להוסיף טעם לפטור לחלוטין מחלה, היות ומשמנים את המשטח לא רק כדי שלא יידבק, אלא כעין טיגון של לביבה דקה.

מעיון בשאלות שנשאלו רבנים בדורנו לגבי מאפים כגון: קרפ, פנקייק ובלינצ'ס נראה שרובם לא הצריכו להפריש כלל²⁸, וחלקם דרשו להפריש בלא ברכה²⁹.

בעשיית הפנקייק בצבא בוודאי שיש כמות קמח המחייבת בחלה, אולם כאמור ישנם שיקולים אחרים לפטור, כפי שביארנו. כמו כן, באם תינתן הנחיה כי את הפנקייקים המוכנים יניחו בגסטרונום 10 ומטה בלבד, לא נגיע לכדי חיוב חלה לאחר האפייה בכמות הפנקייק המוכן, ולא יהיה צירוף סל המחייב בחלה.

בנוסף, ההנחיה הצבאית היא שהפרשת חלה תבוצע ע"י משגיח כשרות בלבד, אם כן במוצבים בהם אין משגיח כשרות בכל עת במטבח במידה ונחייב הפרשת חלה ללא ברכה בפנקייק לא נוכל לאפשר את ההכנה כלל. האם עקב חשש רחוק ומיעוט הדעות המצריכות הפרשה ללא ברכה בספק דרבנן ימנע למשך תקופות ארוכות הכנה ואכילה

28. ראה באתר האינטרנט של ארגון "כושרות", וכן במקורות נוספים.

29. <http://www.toraland.org.il/media/157100/halaList.pdf> - מאתר מכון התורה והארץ לגבי פנקייק, וכן נקטו שם לגבי וופל בלגי שעשאו בגומה, שחייב בהפרשה בלא ברכה.

של פנקייק מחיילים במוצבים?

על כן נראה, כי אין מקום לחייב הפרשת חלה אפילו ללא ברכה בעשיית פנקייק בצבא וגם אם נרצה להחמיר בחשש רחוק זה יתכן וכדאי לאשר הכנת פנקייק גם ללא משגיח כשרות אלא ע"י נאמן כשרות בלבד ובהדגשה כי יש להימנע מלשים את הפנקייקים המוכנים בגסטרונום 20 אלא יש לשים אותם בגסטרונום 10 ומטה. כמו כן, נראה כי יש לחלק באופן ברור בין עוגות טורט ובין פנקייק ובלניצ'ס, שכן לגבי עוגות טורט בוודאי הבלילה הרכה מקבלת עובי וצורת לחם, ובהן הדין אכן להפריש בברכה (לאחר האפייה), ובין הפנקייק והבלניצ'ס שבהם עסקנו כאן.